

6

A FELSŐOKTATÁS ÉS A TÁRGYALKOTÓ NÉPMŰVÉSZET KAPCSOLATA

KÉSZÍTETTE: Erdei T. Lilla

1. BEVEZETÉS

Napjainkban az élet minden szegmensét átható globalizáció, a digitális kultúra és a mesterséges intelligencia egyre gyorsuló térnyerése igen sürgetővé teszi a mindennapokból kiszoruló néphagyomány ápolását, fenntartását, a fiatalabb generációk felé való továbbadását. A hagyományos népi kultúra – és annak fontos részeként a tárgykultúránk – továbbörökítése az identitás megőrzésén túl előmozdítja a kommunikációt, a generációk közötti jobb megértést és egy embersegebb, egymásra figyelő világ kialakítását. A néphagyomány átadása sokféleképpen történhet, például klasszikus módon családi közegben, iskolai keretek között az oktatás részeként vagy akár szabadidős tevékenységként. Igaz ez a néphagyomány egészére, azonban ebben az írásban ennek most csak egy vonatkozását, a tárgykultúra népművészet és a felsőoktatás kapcsolatának jelen helyzetét vázolom nagyvonalakban.

A 20. század végétől zajló egyre intenzívebb társadalmi és gazdasági folyamatok miatt – különösen az 1950-es évektől – a hagyományos paraszti kultúra közege átalakult, majd a legtöbb helyen eltűnt. Ezzel együtt a tárgyi világ is fokozatosan megváltozott. Az újabb és újabb generációk már más közegből értelmezték / értelmezik a múlt értékeit, újra felfedezték / felfedezik, a saját képükre formálták / formálják, és beleillesztették / beleillesztik új világukba az általuk „felfedezett” hagyományt. A hagyományos népi tárgykultúra szempontjából – a 20. században sokat hangoztatott – huszonnegyedik órában vagyunk. A rendkívül felgyorsult életmód, amiben nincs idő semmire, az egyre silányuló, eldobható tömegtermékek versenye és a házépítéstől a használati tárgyak elkészítéséig használható 3D nyomtató sikere elképesztő tempóban alakítja át tárgyi világunkat és vele gondolkodásunkat is.

Egy nagyon fontos nézőpontot mindenképpen szem előtt kell tartani, mégpedig a változás fontosságát. A változás a hagyomány megmaradásának a feltétele, ennek fényében nem várható el a következő generációktól, hogy a hagyományos népi kultúrát azonos, „mozdulatlan formában” örökítse tovább, mert egy megkövesedett, nem belső igényekből táplálkozó kultúra elveszíti létjogosultságát. Mint ahogyan évszázadok óta minden generáció alakított rajta, a saját képére formálta az adott társadalmi, gazdasági keretrendszer lehetőségein belül, így ez napjainkban is fontos, sőt meghatározó jelentőséggel bír. Éppen ezért nem a változás lehetősége, hanem annak mértéke képezheti a vita tárgyát.

Az értelmiségi rétegnek rendkívül nagy szerepe van a néphagyomány megmaradásában, a hagyományos tárgyi anyag megőrzésén, tanításán és hétköznapiinkba való beillesztésén keresztül széles körűen szólhat bele a kultúra alakításába. Dolgozatomban a hazai felsőoktatás és a tárgykultúra népművészet kapcsolatának vizsgálatakor három terület, a néprajzi muzeológia, a tanári és a művészeti képzések jelenlegi helyzetét, képzési lehetőségeit tekintem át.

A kutatás szakirodalomra, félig strukturált interjúkra, intézményi honlapok információira támaszkodik, amit egykori népművészeti és iparművészeti hallgatókkal, tanárokkal, szakmai oktatókkal, zsűrizésben részt vevő személyekkel folytatott informális beszélgetések tapasztalata, véleménye tesz árnyaltabbá, kézzelfoghatóbbá. A kutatás a mai Magyarország területére korlátozódik, a határon átnyúló kezdeményezések az elemzésnek nem képezik alapját.¹

¹ A magyar kézművesség oktatásának a felsőfokú képzésbe való beépítésének szlovákiai példáját lásd ebben a kötetben a *Tudásátadás a kézművesség területén Felvidéken* című fejezetben. (A Szerk.)

2. NÉPRAJZI MUZEOLÓGUS KÉPZÉS

A múzeumokban lévő néprajzi tárgyi anyag gyűjtése, megőrzése, feldolgozása, bemutatása és kutathatóvá tétele tulajdonképpen már a néphagyomány egyfajta interpretálása. A múzeumok gyűjtőkapacitása sajnos nem végtelen, és a gyűjtőkör is meghatározza, hogy mi kerülhet a raktárba. A muzeológusnak nagy felelőssége van mindebben, és ez fokozatosan felértékelődik, mert a régmúlt tárgyi öröksége a magángyűjtemények mellett egyre inkább a múzeumokba szorul vissza. A muzeológus dönt arról, hogy milyen tárgyat tart megőrzésre érdemesnek és azt milyen háttérinformációval együtt teszi, vagy mit, hogyan, milyen kontextusban mutat be a közönségnek (akár írásban, szóban, kiállításon vagy gyűjteménylátogatás során). A muzeológusok szakszerű képzése ezért fontos feladat a néphagyomány tárgyainak megőrzése szempontjából.

Az ezredforduló környékén néhány egyetemi néprajzi tanszék képzési profiljában megtalálható volt a muzeológia specializáció, ami az etnográfus egyetemi diploma mellett egy plusz muzeológiai végzettséget is adott. Közel két évtizedes szünet után az utóbbi néhány évben a jelen kori igényekhez igazodó követelményrendszerrel ezek a képzések újraindultak. A tematikában a tárgyi anyag ismeretén kívül például a néprajzi muzeológia elméleti és gyakorlati ismeretei, a gyűjteményezési stratégia, a kutatómódszertan, a határterületekkel való kapcsolódási lehetőségek, a műtárgyvédelem, a kiállításrendezés mellett a jelenkutatás, az ismeretátadás, a jogi háttér és a marketing szempontok is fontos szerepet kapnak. A kötelező múzeumi munka és terepmunka pedig még a képzés alatt első kézből megtapasztalható gyakorlati ismeretekhez juttatja a hallgatókat. Magyarországon jelenleg két egyetemen folyik néprajzi muzeológiai képzés egy-egy múzeummal folyó kooperáció eredményeként. Az egyetemek biztosítják az elméleti oktatást, míg a múzeumok a szakmai gyakorlati képzést.

2.1. Debreceni Egyetem – Szentendrei Szabadtéri Múzeum

A Debreceni Egyetem BTK Néprajztudományi és Muzeológiai Intézete² a Szentendrei Szabadtéri Múzeummal³ mint kihelyezett oktatási intézményével⁴ közösen két képzést szervez. 2020-ban indították el a két féléves, alapidiplomához kötött alkalmazott muzeológia szakirányú továbbképzést, ami múzeumi szakreferensi végzettséget ad. A gyakorlatorientált képzésben jelen vannak a néprajzi ismeretek, de alapvetően ez a muzeológia teljes spektrumát lefedi. 2023-ban muzeológia mesterképzési szak is indult, ami okleveles muzeológus diplomát ad. Ez a négy féléves komplex oktatási program az általános muzeológiai tantárgyak mellett szakmuzeológiai képzéseket nyújt, amiben a néprajzi muzeológia specializáció is választható a műszaki, történeti és régészeti, irodalomtudományi és művészeti területek mellett. A skanzennel közös oktatás során még egy különleges látásmóddal, a szabadtéri múzeumok sajátos profiljával is megismerkedhetnek a hallgatók.⁵

2.2. Eötvös Loránd Tudományegyetem – Néprajzi Múzeum

Többéves előkészítés után, a 2024–2025-ös tanévben Budapesten is elindult az Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Néprajzi Intézete és a Néprajzi Múzeum közös szervezésében a kizárólag néprajz alapszakosoknak meghirdetett néprajzi muzeológia specializáció képzés.⁶ Ezt azért tartották fontosnak, mert egy felmérés szerint a néprajzos hallgatók mintegy harmada érdeklődik a múzeumi munka iránt. A képzés itt is duális rendszerben működik, az egyetemi oktatók és a múzeumban dolgozó szakalkalmazottak együttműködésével. A néprajzos hallgatók közös rendezvények, programok mellett múzeumi gyakorlaton bepillantást kaphatnak egy frissen átadott, korszerűen működő múzeum minden részterületébe. „A tanmenet összeállításánál a múzeum szempontjai egyértelműen a hasznosságot képviselték. Olyan képzési szegmensben látjuk a specializáció szerepét a múzeum oldaláról kiemelten fontosnak, ami a hallgatók számára a munkavégzésükben majd közvetlenül és érdemben jelenthet segítséget a jövőben.”⁷

² <https://neprajz.unideb.hu/kepzesi-programok> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 28.)

³ <https://skanzen.hu/hu/tudas> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 28.) A skanzen széles körű, saját oktatási programokat is kidolgozott a Múzeumi Oktatási és Képzési Központjában: <https://mokk.skanzen.hu/kepzesek> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 28.)

⁴ Debreceni Egyetem BTK Alkalmazott Muzeológiai Tanulmányok Kihelyezett Tanszéke.

⁵ Cseri–Nagyné 2023. Előadás elhangzott a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, az Erdélyi Múzeum-Egyesület, a Kriza János Néprajzi Társaság és az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottság szervezésében megvalósult 16. Kutatás- és tudománytörténeti konferencián 2023. október 6-án.

⁶ <https://neprajz.elte.hu/content/neprajzi-muzeologia-specializacio.t.36587> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 28.)

⁷ Bujtor 2025.

3. TANÁRKÉPZÉS / PEDAGÓGUSKÉPZÉS

„A néphagyományok értékelésére és megbecsülésére elsősorban a néptanítókat kell ránevelnünk, mégpedig mindjárt a tanítóképzőben. Tanítónövendékeink nagy része már a szülői házból népi hagyományokat hoz magával, de mert azt látja, hogy ennek a tanítóképző nevelési programjában jóformán nincs semmi szerepe, maga sem becsüli semmire. Mikor pedig az életbe kikerül, egy felsőbbrendűnek minősített műveltségideál nevében maga is pusztítójává válik a neofiták fanatizmusával minden népi hagyománynak, »parasztosság«-nak, s maga is igyekszik felismerhetetlenül elvegyülni a középosztályban”⁸ – szorgalmazta Györffy István már 1938-as emlékiratában a néphagyomány beépítését a tanítóképzők szellemiségébe, oktatási rendjébe. Azóta közel egy évszázad telt el, és a felsőfokú óvónő-, tanító- és tanárképzésben a népi kézművesség oktatása⁹ önálló szakként nem megoldott, pedig igény lenne rá mind a szülők, mind a pedagógusok részéről.

A magyar népi kultúra – jelen esetben kiemelten a kézművesség és az ahhoz kapcsolódó folklór elemek – iskolában való tanításának¹⁰ számos hasznos vetülete van. Közösségi és nemzeti kulturális gyökereket és ezen keresztül az egymáshoz való erősebb kapcsolódás, kötődés lehetőségét nyújtja. A tárgyaló – egyéneket tekintve – a kézügyesség, a finommotorika és a szépérzék fejlesztését, a munka megbecsülését és az alkotás örömét is magában hordozza. A pedagógusok ilyen irányú képzése pedig pont azért lenne fontos, mert napi szinten, következetesen, iskolai környezetben ez irányú képzettséggel rendelkező tanárok tudnák megfelelő módszerekkel eljuttatni korosztályi szinten a néphagyományt az óvodás- és iskoláskorú gyermekekhez.

A népi kézműves-oktatásnak a felsőfokú iskolarendszerben (főiskolán és egyetemen) való elindítására, elismertetésére a rendszerváltástól kezdődően több kísérlet is volt, de teljes értékű alapképzésként és/vagy ráépülő mesterképzésként sajnos jelenleg egyik sem működik.

3.1. Népi Játék és Kismesterség Oktató képzés

A Népi Játék és Kismesterségek Oktatója képzés korábban és jelenleg is kulcsszerepet játszik a népi kézművesség oktatási rendszerbe való beemelésében, de sajnos a felsőfokú képzési rendszerben ezt nem sikerült akkreditáltatni több évtizedes komoly munka árán sem. A 2023-as felnőttképzési törvény pedig a felsőfokú képzés helyett az államilag elismert szakképesítések közé sorolta.

⁸ Györffy 1939: 65.

⁹ A népművészeti oktatás történetéről lásd: Borbás Katalin: A magyarországi népművészeti oktatás alakulása a Nomád nemzedéktől az ezredfordulóig. Előadás elhangzott: XXV. Országos neveléstudományi konferencia. Neveléstudomány tegnap és ma – A jövő kihívásai. Szeged, 2025. november 13–15. Absztrakt: Borbás 2025.

¹⁰ A néprajz iskolai oktatástörténetéről lásd: Baksa 2015.

A Népi Játék és Kismesterségek Oktatója képzés az 1960-as években indult díszítőművészeti szakkörvezetői képzésből fejlődött ki, amihez az 1970-es évektől kibontakozó táncházmozgalom és a *nomád nemzedék* tevékenysége adta a szakmai alapot. A népművészet iránti érdeklődés kibontakozása fontos szerepet játszott abban, hogy a népi játékok, gyermekjátékok és kismesterségek a figyelem középpontjába kerüljenek. Ezzel együtt megjelent az igény olyan szakemberek képzésére, akik hiteles szakmai tudással rendelkeztek, és releváns pedagógiai módszerekkel tovább is tudták adni a népművészeti tárgyalást az érdeklődőknek. Ezt támogatta rendszerszinten, hogy az 1980-as évek közepén a szakmunkásképzésben is bevezették a népi kézműves-szakképzést.

A Népművelési Intézet munkatársainak támogatásával a Budapesti Művelődési Központ adott helyet az így egyre komplexebb tudást nyújtó képzéseknek, amiknek az 1980-as évektől két típusa alakult ki. Az egyik a felnőttek számára létrehozott levelező, hétvégi tanítással működő oktatás, a másik a nappali oktatás keretein belül az iskoláskorú fiatalok beiskolázását segítette elő.¹¹ Az első Petrás Anna, a második Székely Éva és Kövessy Erzsébet nevéhez kötődött. Az oktatók sok esetben gyakorló népművészek, kézműves mesterek és néprajzkutatók voltak, akik személyes tapasztalataik és gyűjtéseik alapján adták át tudásukat. A hangsúly a gyakorlati ismereteken, az élményszerű tanuláson és a közösségi nevelésen volt. A 1990-es évektől kezdve a képzés egyre szervezettebbé vált, és bekeült az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés keretei közé. Megjelentek az egységes képzési követelmények, tantervek, tanmenetek, majd kidolgozásra került az egységes vizsgarendszer is. A képzés célja ekkor már egyértelműen az volt, hogy olyan oktatókat képezzen, akik ismerik a magyar népi játékok rendszerét, a kismesterségek alapttechnikáit, valamint rendelkeznek megfelelő pedagógiai, módszertani és néprajzi alapismeretekkel.

A Népi Játék és Kismesterségek Oktatója képzés¹² ezen igény mentén ma három modulból áll: a Népijátékház-vezetőiből, a Népi kézműves szakképesítésből és a Népi játék és kismesterségekből. Ez a képzés – annak ellenére, hogy a felnőttoktatás helyett a szakképzések közé lett sorolva – fontos szerepet tölt be napjainkban is az óvodai és az iskolai nevelés, a közművelődés, a hagyományörző táborok és rendezvények szakmai hátterének biztosításában. Hozzájárul a szellemi kulturális örökség megőrzéséhez, a közösségi értékek erősítéséhez, valamint a hagyományos kézműves tudás élő továbbadásához.

3.2. Apór Vilmos Katolikus Főiskola

Jelenleg az Apór Vilmos Katolikus Főiskolán működik két, alapképzésre épülő népi kézművességgel kapcsolatos szakirányú képzés,¹³ ami az óvodai nevelésben, a művészeti, az iskolai és az iskolán kívüli oktatásban is felhasználható ismereteket nyújt. Ez a képzés az 1990-es évek elején Karácsony Molnár Erika szakmai vezetésével kidolgozott felsőfokú tanári képzés programján alapul.

¹¹ Petrás Anna 2002; Slézia 2008.

¹² Köszönöm Beszprémy Katalinnak a kiegészítő információkat.

¹³ <https://avkf.hu/kepzesek/szakiranyu-tovabbkepzes>; <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/node/7112> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

Az egyik a négy féléves *Kézműves hagyományismeret oktató* szakirányú továbbképzés, ami a természetes alapanyagokkal és azok feldolgozási módjaival, a kézműves oktatás elméleti és gyakorlati módszereivel, a népművészeti örökséggel és azok néprajzi hátterével ismerteti meg a hallgatókat. A tárgyalgató mellett a népi játékokhoz és az ünnepekhez kapcsolódó folklór hagyományok is a tananyag részét képezik, a Népijátsszínház-vezetői képzés tematikáját követve. A másik, a *Hagyományismeret* területen pedagógus-szakvizsgára felkészítő szakirányú továbbképzés már specializáltabb alapképzésre épül, és három év pedagógusi munkakörben eltöltött gyakorlati időhöz köti a jelentkezést. A négy félév során a fenti kézműves hagyományismeret szakképzés anyagát két félév, míg a pedagógiai ismereteket a következő két félév tartalmazza.

3.3.

Nyugat-Magyarországi Egyetem

Egyedülálló módon Szombathelyen a 2010-es években néhány évig működött egy Népi kézműves BA-képzés. A szombathelyi székhelyű Berzsenyi Dániel Főiskola¹⁴ Művészeti Karán 2005-ben létesült egy új Kézműves szak, ami „a 30 éves tradicionális rajztanár képzésnek a megújítására, a művészeti nevelés tárgykultúrával való kiszélesítésére jött létre”.¹⁵ A szak Szombathelynek az 1970-es évek óta a kortárs textilművészetben betöltött szerepe alapján a textilművészetet választotta fő profiljául. A művészeti részét Polgár Csaba, az Iparművészeti Egyetem textilművész tanára segítségével indították el, majd a 2010-es években a Hagyományok Háza szakembereinek szorgalmazására és hathatós segítségével népi kézműves szakszifikációval bővült a képzés. Ez azért is volt fontos kezdeményezés, mert a szakképzésben a nem szakirányú pedagógus végzettséggel rendelkező szakemberek törvény szerint csak gyakorlati ismereteket oktathattak, így a szakképzésben a megfelelő tanárok képzési lehetőségének hiányossága sok problémát okozott.

Nehéz körülmények között jött létre és működött a képzés, a „szombathelyi cégek szponzorálásából, egyéb adományokból, tanáraink felajánlott munkaeszközeiből raktuk össze a legszükségesebbeket” – emlékezett vissza a küzdelmes évekre Lovas Ilona, a szak vezetője.¹⁶ A művészetközvetítő diplomát adó alapképzésben bőr, nemez és nyomott-anyag szakirányon folyt az oktatás. A felvételi és a hat féléves képzés törzsanyaga ugyanaz volt mindenki számára, továbbá a népi kézműves hallgatók a fent megnevezett kismesterségekből kaptak még rövid képzést. Szakmai kapcsolatban voltak a Vasi Skanzennek és a Nádudvari Kézműves Szakiskolával,¹⁷ aminek a műhelyeit is használták nyári gyakorlatok keretében. A ráépülő MA-képzés már általános vizuális környezetkultúra tanári képesítést adott. Ez az ígéretes kezdeményezés a tantárgyi keretek rugalmatlansága, a képzés magas költsége és a fenntartó érdektelensége miatt igen rövid életűnek bizonyult, csak három évig működött. Jelenleg hasonló profilú képzésről nincs tudomásunk.

¹⁴ A főiskola 2008 és 2016 között a Nyugat-Magyarországi Egyetem, 2017-től az Eötvös Loránd Tudományegyetem Savaria Egyetemi Központ részeként működik.

¹⁵ Lovas 2014: 144.

¹⁶ Lovas 2014: 145.

¹⁷ Ma Nádudvari Népi Kézműves Szakgimnázium és Kollégium.

3.4.

Pedagógus szakképzések, továbbképzések

Bár – mint az előzőekben is látható volt – felsőfokú képzésben a népi kézművesség önálló szakként hosszú távon sajnos nem tudott működni, de fontos lépés, hogy számos főiskolán és egyetemen különböző szakokhoz vagy műveltségi területekhez kapcsolódóan egy-két tantárgy vagy specializáció keretében folyik a néphagyományhoz kötődő oktatás. A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány kiragadott példa: a bajai Eötvös József Főiskolán¹⁸ a BA tanító szakon *népművészet és tárgykultúra*, illetve *népismeret és kommunikáció* tantárgy hallgatható. A Veszprémi Pannon Egyetem Óvónőképzőjében¹⁹ a *Népi kultúra és mozgáskultúra* az óvodában specializáción a népi kézművesség világába is betekintést nyernek a hallgatók az óvodai kereteken belüli alkalmazhatóságra koncentrálnak. Az ELTE Tanító- és Óvóképző Karának²⁰ tanszékein például *néprajzi alapismeretek*, *kézművesség*, *népművészet*, *múltismeret múzeumpedagógiai alapjai*, *velünk élő népek kultúrája* című tárgyak felvehetők.

¹⁸ <https://ejf.hu/kepzesek-az-eotvos-jozsef-foiskolan> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

¹⁹ <https://nti.htk.uni-pannon.hu/oktatas/alapkepzes/ovodapedagogus-alapkepzesi-szak-ba> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

²⁰ <https://www.tok.elte.hu/alapkepzesek-tanito-szak?m=74> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

4. MŰVÉSZETI KÉPZÉSEK

A művészeti egyetemek és a népi tárgykultúra viszonya napjainkban – első felvetésre – távolinak tűnik egymástól, ám részleteiben sokféle kapcsolódási pontot és még számos kiaknázatlan lehetőséget tartalmaz. Itt a népművészet és a művészeti egyetemeken folyó iparművészeti képzések kapcsolatára, utóbbiak szemléletmódjára világítok rá a népi tárgykultúra szemszögéből. Egyfelől a népművészet, néphagyomány és az iparművészeti képzések között jelenleg is van valós, bár néha kissé nehezebben megfogható, de működő kapcsolat. Mindemellett a népi tárgykultúrának az iparművészeti képzésben való felhasználása sok meg nem értést, félreértést, tanulságot tartalmaz, ám számos jövőbeni gyümölcsöző együttműködési lehetőségnek lehetne alapja.

Fontos felhívni a figyelmet az egyes fogalmak, például a *kézművesség*, *háziipar*, *hagyományőrzés*, *népművészet*, *népi iparművészet*, *iparművészet*, *tárgytervezés*, *formatervezés*, *design* értelmezésében lévő időbeli és szemléletbeli különbségekre. Ezeket a fogalmakat a különböző területek szakemberei más-más értelmezésben, árnyalással, fogalmi határokkal használják, ám ez nem véletlen és nem is meglepő, hiszen a 19. század közepe óta a népművészet hordozója, a parasztság kultúrája teljesen átalakult, illetve hagyományos értelemben meg is szűnt. A parasztság művészetét más keretek között továbbvinni hivatott népi iparművészet pedig már annak egy új értelmezése – tulajdonképpen egy revival jelenség –, emellett az iparművészet és a design²¹ szemléletének folyamatos változása sem könnyíti meg a tájékozódást. A népművészet és az iparművészet/design²² egymásra hatásába pedig – az iparművészeti képzés megalakulása óta – a globalizáció mellett a politika is hol erősebben, hogy gyengébben beleszólt.

Érdemes az iparművészet szempontjainak megértése miatt nagyvonalakban megismerni az iparművészeti képzés 19. század végi indulását. Bár a tárgyhatalm miatt alapvetően azt gondolnánk, hogy a hazai iparművészeti oktatás igénye a népművészetből nőtt ki, ezt meg kell cáfolnunk. Kezdetben a képzőművészet, pontosabban az építészet volt az, aminek szüksége volt az alkalmazott iparművészet produktumaira a 19. század utolsó negyedében a historikus épületek külső és belső tereinek díszítésére.²³ Ez időszakra tehető a céhrendszer kései felbomlása és a tanoncképzés megújítása is, így számos oldalról igény mutatkozott a képzés elindítására. A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME) példáján keresztül megfigyelhető, hogyan hozták létre a képzőművészeti oktatásból kiindulva az iparművészeti képzést.

Hazánkban az iparművészeti oktatás legrégebbi – és sokáig egyedüli – felsőfokú intézménye a MOME volt. Ennek őseit, az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Tanodát 1880-ban alapította Trefort Ágoston közoktatási miniszter a Mintarajziskola és Rajztanárképző részeként. Elsőként a „műfaragászati osztályon” öt hallgatóval indult meg a képzés, majd a következő években ötvös, fametsző, díszítőfestő és díszítőszobrász szakokkal bővült a kínálat. Keleti Gusztáv igazgató az új iskola célját a következőképpen fogalmazta meg: „a művészi ipar különböző ágaiban való

minél teljesebb kiképzésre alapos szaktanulmányok segélyével úgy elméleti, mint gyakorlati oktatás útján alkalmat adjon”.²⁴ Mint látható, az épületek díszítése miatt fogalmazódott meg az igény a fentebbi alkalmazott művészi képzésekre, szakokra, melyek aztán a 20. század folyamán elszakadtak ettől az igénytől, más irányban fejlődtek tovább.

Az 1896–1897-es tanév jelentős változást hozott az iskola életében. Jogilag ekkor önállósult a tanoda Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola név alatt, és az Iparművészeti Múzeummal közös, új, erre a célra épített épületbe költözött. Így az oktatás és az azt támogató múzeumi kiállítások és gyűjtemények egy létesítményben kaptak helyet, (egy időre) megszüntetve az iparoktatás helyszíneinek korábbi szétdaraboltságát is. Ez nagymértékben segítette és egyben befolyásolta is a hallgatók korszerű elméleti és gyakorlati oktatását, összességében az ízlés- és szemléletformálást. Az ötéves oktatás keretében két év előkészítő tanfolyam (elméleti ismeretek, a mintázás és rajzolás) után a három év szaktanfolyam, a gyakorlati szakmai képzés következett. A nappali munkarend mellett az esti oktatást is fontosnak ítélték – bár ennek megoldása még váratott magára –, hogy a fiatal iparosok munkájuk mellett tovább képezhessék magukat az új irányzatokban és technikákban.²⁵ Az iskolában a kortárs iparosok képzése és a tervezőképzés mellett az oktatóképzés is helyet kapott. Szintén ez évtől indult el a *Magyar Iparművészet* című folyóirat, ami – a korábbi *Művészi Ipar* helyét átvéve – már *Az Orsz. M. Iparművészeti Múzeum és Iskola* és a *Magyar Iparművészeti Társulat Közlönyeként* jelent meg. Így ebben a kor iparművészeti törekvései, múzeumi és magángyűjtemények ismertetései, a tárgyi néprajzi gyűjtemények bemutatása és az oktatás aktuális kérdései is eljutottak a szakmán túl az erre fogékony közönséghez. (Petrás Anna célja is hasonló volt a – fentebb már említett – közel egy évszázaddal később, 1989-ben, jóval egyszerűbb formátumban és kisebb háttértámogatással kiadott *Guzsalyas* folyóirattal a népművészeti képzésben.)

Fittler Kamill a *Magyar Iparművészet* első számában megjelent írásából kiderül, hogy az iskola keretein belül már korábban fontosnak tartották a klasszikus iparművészet körébe eső iparokat, a lakberendezés (bútorasztaloság, kárpitoság, enteriőrtervezés), a kerámia-, az üvegfestő-, a textil- és a sokszorosítóipar oktatásának tanműhellyel együtt való beindítását is, „de törekvésünk – sokszor már csak az utolsó órában – mindig egy vagy más akadályon hajótörést szenvedett.”²⁶ Fáradozásaik a századforduló utáni első évtizedben értek célba. A lakberendező-képzés 1904-ben alakult meg. A kerámia szak 1911-ben előbb a szobrász szakosztály részeként valósult meg, de csak az I. világháború előtt kapott műhelyt és önálló szakot.²⁷ 1907-től két külsős műhely bevonásával – Körösfői-Kriesch Aladár gödöllői szőnyegszövő és Dékány Árpád Kígyó téri csipkeműhelyével – nyitották meg az utat a textilművesség és a női hallgatók felé. Itt érezhető a textilművészetbeli kezdeti bizonytalanság, hogy az egyedi textiltervezésű alkotások vagy a háziipari, sokszorosítható termelés felé indítsák-e el a képzést. A következő évtől elméleti és gyakorlati oktatással háziipari osztályt is indítottak, majd néhány év alatt országosan 16 háziipari telepet hoztak létre. Az iskola azonban nem akart az oktatás keretein kívülre terjeszkedni, ezért a telepeket átszervezték. Az oktatás és a művészeti irányítás maradt az iskolánál, az üzleti részt pedig átadták az Országos Magyar Háziipari

21 Az iparművészet és a design fogalmának kialakulását és változását lásd: Vadas 2014; Márton 2018–2021; Ernyey 1998, 2011.

22 Napjainkban az iparművészet helyett leginkább a design szó használatos, de mivel történeti távlatban is említést teszek az iparművészet alakulásáról, másrészt pedig a design fogalma tágabb értelmezésű, mint amiről ez az írás szól, így az iparművészet szót fogom most jobb híján használni.

23 Vadas 2014: 13.

24 Keleti 1887: 3.

25 Fittler 1897: 49.

26 Fittler 1897: 50.

27 Vadas 2014: 13.

Szövetségnek. Így 1910-re a háziipari osztály helyét átvette a „magasabb célokra törekvő textilművészeti szakosztály”,²⁸ és a következő évtől már a teljes egyetemi képzést megnyitották a nők számára is.

A 20. század folyamán a főiskolai, majd egyetemi rangra emelt iparművészeti iskolában a képzés a különböző korszakok igényeinek megfelelően változott. A közel 150 év alatt hol jelentősebb mértékű volt, hol inkább háttérbe szorult a népművészet hatása. Erőteljesebben jelent meg a népművészet például a szecesszió időszakában, amikor a népies formavilág karakteresebben kirajzolta Európa-szerte a nemzeti jelleget. E mellett Huszka József a 19. század végén kiadott munkáinak nagy hatása volt mind az építészetre (lásd a Lechner Ödön által tervezett Iparművészeti Múzeum és Iskola épülete), mind az iparművészetre, amiben a magyar népművészeti ornamentikát keleti eredetűnek tartva a perzsa és indiai művészettel állította rokonságba.²⁹ A század elején hazánkban a kézművességet pedagógiai mozgalomként elterjesztő svéd *slöjd* mozgalom³⁰ az alsóbb fokú oktatás mellett az iparművészeti iskolában inkább a házipari mozgalmakra hatott erősebben. Az 1930-as és az 1970-es években szintén nyomon követhetők különböző népművészeti elemeket felhasználó irányzatok.

Ma az iparművészeti egyetemi képzésekre a felvételizők nagy része művészeti szakiskolákból, szakgimnáziumokból jelentkezik. Az innen érkezők már valamilyen speciális szakmai képzettséggel (pl. textilműves, divat- és stílus-tervező, jelmez-tervező, ötvös, ékszertervező, fémműves, kerámiaműves, grafikus, festő, szobrász) rendelkeznek. Ilyen kibocsátó iskola a teljesség igénye nélkül pl. a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium, a Jelky András Iparművészeti Szakgimnázium és a Jaschik Álmos Művészeti Szakgimnázium és Technikum, a székesfehérvári Tóparti Gimnázium és Művészeti Szakgimnázium, a Kaposvári Zichy Mihály Iparművészeti Szakgimnázium, a Győri Tánc- és Képzőművészeti Szakgimnázium vagy a debreceni Kós Károly Művészeti Szakgimnázium. Az előbb felsorolt kereteken kívül szerzett szakmai képzettséggel is rendelkeznek hallgatók, de olyan is van, aki az egyetemi képzés alatt (szakképzés keretében párhuzamos képzésben vagy rövid időre megszakítva felsőfokú tanulmányait) tanulja meg annak a szakmának a mesterségbeli alapjait, amelyre szüksége van a felsőfokú képzés magasabb szintű elsajátításához. Népi kézműves végzettséggel viszonylag kevesen jelentkeznék ezekre a képzésekre, viszont róluk elmondható, hogy célirányosabban ki tudják használni az iparművészeti tárgyalakotás szemléletét a meglévő elméleti és gyakorlati tapasztalataikra alapozva. Általános gimnáziumból is érkeznek diákok, akik valamilyen különóra, szakkör keretében tanultak rajzolni, vagy érdeklődnek bármiféle kézműves tevékenység, illetve tárgykultúra iránt, azonban egyre nagyobb azoknak a száma is, akik az internet segítségével sajátítottak el különböző kézműves (divatos szóval élve DIY) technikákat.

Az iparművészeti vonatkozású képzések népművészettel kapcsolatos szemléletmódját két csoportra bontva mutatom be, az új tárgyak alkotását (tárgyalakotás, design) és a történeti értékkel bíró, régi tárgyak megőrzését (restaurálás, rekonstrukció) célzó képzéseket.

²⁸ n. n. 1911: 8.

²⁹ Lechner 1906; Sümegi 2020.

³⁰ Lásd Papp Anett írását ebben a kötetben. Lundberg-Nyelom 1909; Gaul 2000; Pallos 2021.

4.1. Tárgyalakotás, design

Az egyetemi szintű művészeti tárgyalakotás a magyarországi felsőoktatásban a tárgyszervezés, tárgyalakotás, textiltervezés, formatervezés, környezetkultúra, ipari formatervezés és design szakok neve alatt található meg. (A műszaki egyetemeken meghirdetett ipari formatervezés szakokon a mérnöki szemlélet a döntő fontosságú.) Nincs egységes megnevezés, a különböző szakok némiképp átfedik egymást. Jelenleg az országban a következő intézményekben van e témakörben BA- és/vagy MA-képzés, ami még művészdoktori képzéssel (DLA) is kiegészülhet: Budapesten a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen, a Metropolitan Egyetemen, a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Óbudai Egyetemen,³¹ illetve vidéki egyetemeken közül a Soproni Egyetemen, a kaposvári Magyar Agrár és Élettudományi Egyetemen, a Pécsi Tudományegyetemen és a győri Széchenyi István Egyetemen más-más prioritással.

Az iparművészeti célú tárgyszerformálás alapvetően eltér a népi tárgyak alkotási folyamatától, megjelenésétől, felhasználásától. Ha történeti távlatban nézzük, az iparművészeti tárgyak esetében a korábbi századokban sem volt olyan mértékben meghatározó a funkció—anyag—forma—díszítés egymásrautaltsága, mint a népművészeti alkotások létrehozásakor. Viski Károly a következőképpen foglalta össze a népi tárgyalakotás lényegét: „anyag, technika, forma, díszítmény a népművészetben sokkal szorosabban függ egymástól, parancsol egymásnak, sokkal ritkábban erőszakoskodik egymással, mint a műveltség magasabb szintjén. [...] A nép a maga alkotta tárgyak körében teljes anyagismerettel dolgozik. [...] A maga szűkebb tárgyi körében éppen így ismeri a technikák hosszú sorát, a neki legcélszerűbb formákat, amelyekhez ragaszkodik s nemkülönben őrzí az anyaggal, technikával, formával együttjáró díszítőhagyományokat.”³² A népművész – legyen például fazekas, szövő, kovács – tehát a mestersége elsajátítása, majd annak gyakorlása során saját szakterületének kézműves technikáját és tárgyszerűségeit gyakorlati szempontból mélységében ismeri. Részletekbe menően „tudja” az alapanyagot, amit használ, és tudja a hozzá kötődő számos megmunkálási technikát, azaz rendkívül széles körű technikai tudással rendelkezik. Ismeri a magyar népművészet saját szakterületére vonatkozó keretrendszerét, a népi kultúrába való beágyazottságát, és új tárgyak alkotásakor azt nem lépi át, vagy csak minimális mértékben.

Ezzel szemben az iparművész/designer fókuszja máshol van. A tárgyszeralkotó, formatervező képzésben nem mestereket, hanem tervezőket képeznek, akik a jelenkor kihívásaira reagálva hoznak létre új tárgyszerakat. Számukra nem a mesterségbeli tudás a legfontosabb, hanem a körülöttük lévő világ ismerete, a problémafelismerés és annak megoldására való törekvés. „A formatervezés számára az absztrakció és a redukció, a forma és a funkció egymástól független fejlődésének és a szabad kapcsolódás lehetőségének felismerése teremtette meg az új minőség megjelenésének lehetőségét.”³³ Azaz a tervezés munkamódszerei közt van a részletekbe menő megfigyelésen, elemzésen kívül a sémaképzés, a kiemelés, az egyszerűsítés és a szintetizálás is. Ehhez elengedhetetlen a holisztikus és az interdiszciplináris látásmód. Az új tárgy – akár az egyedi, kisszerű vagy nagyszériás – elkészítését hosszas kísérletezés előzi meg. Számos technikai, formai és anyagkísérlet során jutnak el az iparművész alkotók a megoldásig, amiben az egyéniség kifejezési

³¹ Ez utóbbi kettőn inkább műszaki szemléletű a képzés.

³² Viski 1934: 277–278.

³³ Zalavári 2008: 134.

lehetősége is fontos helyen szerepel. Napjainkban a fenntarthatóság és az ökode-sign hangsúlyosan jelen vannak a tárgykultúrában természetes anyagú, lebomló, átalakítható, többfunkciós tárgyak kialakításában vagy időtálló, hosszú élettartamú, minimálisan környezetszennyező termékként.

Láthatjuk tehát, hogy az egyetemi képzés tulajdonképpen nem magának a tárgynak a megalkotására készíti fel a hallgatókat. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nem kell/lehet megcsinálni a tárgyat, hanem hogy ez a feladat más képességeket és készségeket kíván és fejleszt. Az egyedi, a kis szériás és a tömeggyártott termékek közt nagy különbség van. Az egyedi vagy kisszériás tárgyak esetében legtöbbször a tervező maga készíti el a tárgyat, legyen az kísérleti, használati vagy képzőművészeti jellegű alkotás. Ezek általában a textiltervezés, a kerámia-, üveg-, bőr-, ékszertervezés körébe esnek. A nagyszériás (pl. ruhanemű, kávéfőző) vagy a nagyméretű ipari tárgyak (pl. autó, MR-készülék) esetében a makett készítése az elvárt.

A képzés elvégzése után nagyon fontos szempont a szakmában való elhelyezkedés lehetősége. A MOME művészképzésébe a régióban egyedülálló módon beépítettek egy mindenki számára kötelező egységet, az üzleti modult (*Business to Design*),³⁴ ami elméleti és gyakorlati feladatok során vállalkozási ismereteket, piac-kutatási módszereket, innovációs módszertant tanít meg a hallgatóknak. Ez a tudás nemcsak a vállalkozás indítása estén hasznos, hanem egy vállalkozói személeket is ad, ami bármilyen kreatívipari elhelyezkedés esetén előnyt jelent.

Az egyetemek mindegyike elméleti és gyakorlati képzést is nyújt a hallgatóknak. Az elméleti képzés általában általános művészeti és gondolkodásmód-fejlesztő tantárgyakból áll, amit szakelméleti (szaktörténeti, elméleti technológiai) ismeretek egészítenek ki. Néprajz óra jelenleg a MOME textiltervezés szakán van egy félévben, de korábban a MOME tárgykultúra és a Metropolitan Egyetem textiltervezés szakán is része volt az alapismereteknek. A gyakorlati képzést az egyetemeken helybeli, együttműködési keretek között használható műhelyekkel és céges gyakorlati lehetőséggel egészítik ki. Fontos kiemelni, hogy nagy hangsúlyt fektetnek a hallgatók előadói képességének fejlesztésére. Ezt fokozatosan építik fel az évek alatt a gyakorlati és elméleti anyag összekapcsolásával, például a választott feladatokban való előrehaladást vagy a féléves *kipakolás*kor (a félév alatt készült munkák bemutatásakor) a munkákat mindig egy rövid prezentáció keretében kell ismertetni, ami így már a nagyobb lélegzetvételű diploma védésekor nem jelent problémát. Nagyon fontos készséggé válik ez a magabiztos fellépés a saját vállalkozás felépítése és a munkaerőpiacon való érvényesülés szempontjából is. A külföldi egyetemekkel való kisebb-nagyobb projektek, ösztöndíjak is sokat jelentenek a hallgatók látókörének, együttműködési lehetőségeinek szélesítése szempontjából.

Az iparművészek az új tárgyak tervezése során a hagyományos kultúrát – legyen az a néphagyomány vagy akár más népek, korábbi korok (tárgy)kultúrája vagy megoldási módszere – mint kiindulási alapot használják fel. Erre jó példa egy olyan feladatmegoldás, ahol a környezetbarát hűtőberendezés tervezésekor a mázatlan vizeskorsó anyaga, az agyag adta az alapötletet.³⁵ A textiltervezés szakterületeken több intézményben is féléves/éves programokat alapoznak a (magyar és nem magyar) népi hagyományokra, például technikákra, struktúrákra.

Nagyobb projektek is épültek/épülnek a népművészet és az egyetemek kapcsolatára, akár állami, piaci vagy külföldi szereplők bevonásával. Ilyen például a Hagyományok Háza által kiírt *Kis fekete projekt*,³⁶ amiben a Metropolitan

³⁴ <https://mome.hu/hu/modulok/business-to-design> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

³⁵ Interjú Kondor Edittel, a MOME Tárgykultúra BA-szak vezetőjével. Budapest, 2025. 09. 29.

³⁶ <https://hagyományokhaza.hu/hu/kisfekete2020> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

Egyetem hallgatói Aranyosi Zsuzsanna, a METU Divat és Textil Tanszék vezetőjének irányításával vettek részt. Érdemes megemlíteni a *Gombold újra! Divat a magyar* című öltözképzési pályázatot, amit 2011–2017 között hét alkalommal rendeztek meg a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium felkérésére a Design Terminál Nonprofit Kft. és a MOME szakmai közreműködésével. Első évben csak magyar tervezők mutathatták meg tehetségüket, majd 2013-tól nyitottak először a V4 országok, aztán még négy régióbeli ország felé. A kiírás szerint „a pályázók a magyar viselettörténet valamely tetszőlegesen választott korszakából választanak inspirációs forrást, s azt a legfrissebb divattrendeknek megfelelő, új formában dolgozzák fel. A forrás motívum, de forma vagy pusztán technikai megoldás is lehet”.³⁷ A külföldi országok bevonásával a magyar gyökerekből való inspirálódást kiterjesztették a részt vevő országokra is.

³⁷ <https://2010-2014.kormany.hu/download/c/a1/80000/Gombold%20%C3%BAjra%20SAJT%C3%93H%C3%81TT%C3%89R2.pdf> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

A *Future Traditions* egy nagy léptékű nemzetközi kutatási és oktatási program, amit 2015-ben rendeztek meg először a MOME és a norvégiai University of South-Eastern Norway együttműködésében, a Norvég Alap támogatásával. Ötletgazdája a MOME Textil Tanszékének egykori vezetője, Harmati Hedvig, aki jegyzi ezt a mai napig is futó programot. A külföldi partner egyetemek (norvég, török) és a MOME tanszék több szakterületén tanuló hallgató részvételével lezajlott projekt célja a hagyományos népi kézművesség értékeinek újraértelmezése és beemelése a kortárs művészetbe. „A *Future Traditions* fókuszában pedig éppen az ornamentika áll: olyan összetett ornamentikavilágot kutatunk, amiben felfedezhetjük a hasonlóságokat és a különbségeket is. [...] Szerintem ma már nem az a tulajdonsága az ornamentikának, ami miatt esetleg negatív élményeink, asszociációink kapcsolódnak hozzá, hanem teljesen elválhat, vagy önálló életre kelhet, formaalakító, struktúraalakító vagy mintázó elemként is létezhet. Régen a díszítés volt a karakteres jellemzője, tisztán funkcionalista szempontból valóban elhagyható volt. Ma már szinte a minta irányítja a formát, a struktúrát és az anyagválasztást. A megközelítés lett más irányú, és szerintem ezért kaphatott új értelmet.”³⁸ Így lett a hegedűhátú székből másfél ember méretű pad, a székely festékes mintakincséből Jacquard-szövet vagy a tradicionális hajfonás rendszerébe beépülő hajékszer.³⁹ Később ez a *Future Traditions* projekt beépült a MOME Textiltervezés MA-képzés három szemeszterébe, kiegészülve a *Future Nature* és a *Future Human* hívószavakkal. „Tesszük ezt azért, hogy megismerjük a tradicionális tudást, és megpróbáljuk ezt megőrizni, nem feltétlenül a hagyományos formájában, hanem egy dizájn folyamatba integrálva, ahol a lényeg az, hogy olyan tradicionális tudásokra tényleg terjedjen ez ki, mint a megmunkálás, a funkció, az anyag, mintavilág, amit be tudunk kortárs tervezésbe építeni.”⁴⁰

Érdekes kezdeményezés volt 2021-ben a Metropolitan Egyetemen a taplógombával végzett kísérletekre épülő *GLokal* projekt. Az egyetemen tanuló grafikusokat, textileseket és formatervezőket bevonó program Papp Anetthez, a METU Kézműves tárgykultúra akkori szakvezetőjéhez köthető. A több féléves kutatást két napos nemzetközi szimpóziummal és *Gomba módra – Összeköt az anyag*⁴¹ kiállítással kiegészített projekt a taplógomba anyagát vetette vizsgálat alá fenntarthatósági és design szempontok alapján tudományos és művészi megközelítésben. Ebben a korondi taplászat tapasztalata, felhasználása is jelentős szerepet játszott, sőt az ott kikészített alapanyagot használták a projekt során az alkotások elkészítéséhez: „Születik így micéliumból csomagolás, funkcionális bútorcsalád, akusztikai panel, de inspirál mintakészleteket az organizmus, nőhallgatónk keze között saját lélektanát anyaggá szilárdító autonóm munka és felhasználásra kerül karóráként is a taplógomba kikészített bőre.”⁴²

38 Hamvai 2016.

39 Harmati (szerk.) 2016.

40 Interjú Harmati Hedviggel, a Future Traditions projekt ötletgazdájával és vezetőjével. Budapest, 2025. 10. 21.

41 Interjú Papp Anett-tel, a METU Textil tanszékének korábbi vezetőjével. Budapest, 2025. 10. 29.

42 <https://www.metropolitan.hu/hu/a-design-het-esemenyei-kepgaleria> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

4.2.

Restaurálás, rekonstrukció

A régi, esetenként többszáz éves tárgyakhoz való viszony – az előzőekhez képest – egy egészen más szemléletet kíván. A restaurátorok, műtárgyvédelmi szakemberek a műtárgyak állagmegóvásában, helyreállításában, javításában vállalnak elsősorban fontos szerepet, míg a szépmíves mesterségek tudói az épületek díszítményének (falfestmény, szobor, kiegészítő elemek) rekonstrukcióit készítik el a fellelhető dokumentumok alapján. Mindkét terület képzése csak egy-egy intézményhez köthető, kevés számú hallgatóval.

4.2.1.

Restaurátorképzés

Hazánkban a Magyar Képzőművészeti Egyetem az egyetlen intézmény, ahol diplomás restaurátorképzés folyik. A Restaurátor Tanszék öt éves osztatlan MA-képzésének iparművészeti specializációján 1974-től folyik az oktatás. Az iparművészeti restaurálás a Magyar Nemzeti Múzeummal együttműködésben az MNM – Országos Restaurátor és Restaurátorképző Központjának Könyves Kálmán körüti épületében kapott helyet. A központ munkatársai szerkesztik a *Műtárgyvédelem* című évkönyvet és az *ISIS – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzeteket*⁴³ is, amik a hazai és az erdélyi magyar műtárgyvédelem és restaurálás elméletének és gyakorlatának legújabb kutatásait ismertetik meg a szakmával.

Az Iparművészeti restaurátor specializációt, mint ahogy korábbi neve – a közgyűjteményi és múzeumi tárgyrestaurálás – is mutatja, eredetileg múzeumban és közgyűjteményben lévő tárgyak (például iparművészeti, népi és egyházi használatú tárgyak, könyvek, iratok) állagmegóvása és restaurálása céljából hozták létre. Ma már sokszor dolgoznak műtárgypiacra is a végzett restaurátorok. Az egyetemen szilikát, fém–ötvös, papír–bőr, textil–bőr és fa–bútor szakpárokon folyik az oktatás. A hallgatók korábban elsősorban a közgyűjteményi területről (múzeum, levéltár, könyvtár, egyházi gyűjtemény) érkeztek többéves múzeumi gyakorlattal, de az utóbbi évtizedben fokozatosan megváltozott a jelentkezők összetétele. Inkább a restaurálás iránt érdeklődők, illetve művészeti középiskolából vagy javításokkal, restaurálással foglalkozó vállalkozásoktól érkeznek hallgatók, így az átlagéletkor a fiatalabb korosztály és a kevésbé gyakorlott hallgatók felé tolódik el. Ennek megfelelően a felvételizők többségének már nincs a régebben általánosnak mondható technikai és múzeumi tudása. Ritka a népművészeti mesterségbeli tudással rendelkező hallgató, bár a népi iparművészekkel folytatott informális beszélgetések során többen megemlítették, hogy évtizedekkel ezelőtt szerettek volna ők is restaurátornak tanulni. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy a restauráláshoz természetesen magas mesterségbeli ismeret és tudás szükséges, azonban a tárgyakkal való konzerválási és restaurálási munkák során igen ritkán kell/szabad ténylegesen belenyúlni a műtárgyba. A készítéstechnikai ismeretekből leginkább a háttértudás a fontos, hogy hogyan, mit lehet kezdeni az anyaggal, az mit bír, hogyan és milyen mértékben szabad kiegészíteni.

43 A Műtárgyvédelem 1970-ben indult folyóirat. Az ISIS 2001 óta jelenik meg.

Mivel ez egy kis létszámú, speciális tudást nyújtó, gyakorlatorientált képzés, nappali munkarendben évenként kb. 6-8 főt vesznek fel. A felvételi háromfordulós, amiben a hangsúly a kémiai ismereteken, az általános műveltségen és a választott specializációhoz kapcsolódó gyakorlati tudáson, rajzon, formázáson van. Az oktatás során az elméleti képzés keretében szerves és szervetlen kémiát, talajtant, növénytant, muzeológiát, művelődéstörténetet, specializációk szerinti művészettörténetet, restaurátor etikát és jogi ismereteket tanulnak. A néprajz egy féléves tantárgy, ahol a népi életmód és szemléletmód keretein belül a népművészeti tárgyak jellegzetességeit, értelmezési kereteit ismerik meg, illetve az adott évben indított specializációkhoz kapcsolódó műtárgycsoportok néprajzi háttérébe kapnak betekintést. Szakmai vezetés mellett számos múzeumba, gyűjteménybe, restaurátorműhelybe, kiállításra (például a Néprajzi Múzeumba vagy vidéki múzeumok néprajzi gyűjteményébe) is ellátogatnak a hallgatók, hogy az elméleti és gyakorlati ismereteiket különböző helyzetekben, más-más gyűjtőkörű múzeumban is bővíthessék.

A gyakorlati oktatás során minden anyagtípussal megismerkednek a hallgatók, mivel egy tárgyon belül többféle anyaggal is találkozhatnak. Például egy fémveretekkel díszített, bőrkötésű könyv vagy – népművészeti példát említve – egy színes műselyem hímezéssel, aranyozott és ezüstözött rézragyogókkal díszített, szatén alapú matyó surc esetén is a különböző tisztítást és kezelést igénylő szerves és szervetlen anyagok közvetlenül találkoznak egy tárgyon belül. Kiseb vagy vidéki múzeumokban pedig gyakran előfordul, hogy egy restaurátornak többféle anyaghoz is értenie kell valamilyen szinten, mert nem tudnak minden anyagfajtaához külön szakembert biztosítani. Az első évben fém, a másodikban szilikát, a harmadik évben szerves anyagok (fa–papír, textil–bőr) készítechnikáját és restaurálását ismerik meg nagyvonalakban a hallgatók, ahol az évközi munkák sok esetben néprajzi jellegűek. Az utolsó két év már a specializációkban való elméleti és gyakorlati elmélyülés és a diplomamunka elkészítésének időszaka. A diplomamunka kiválasztása a hallgató kompetenciáihoz mérten történik. A restaurált tárgy mellett egy dolgot is írni kell a választott műtárgy történeti háttéréről, anyagvizsgálatának, restaurálásának szakszerű dokumentálásával együtt, amit a bizottság előtt elő is kell adniuk. „A diplomás restaurátor pedig felelősséget vállal, dönt, konzultál a muzeológussal, művészettörténésszel, a műtárgynak a tulajdonosával, de megfelelő szempontrendszer és megfelelő kritériumok alapján meghozza azokat a döntéseket, egy olyan tervet, amit megfelelőképpen meg tud védeni, hogy azzal a műtárggyal mi történjen a későbbiekben.”⁴⁴

A specializációnak az elmúlt években a Magyarországi Tájházak Szövetségével⁴⁵ a műtárgykörnyezet órá keretében volt egy közös, igen fontos programja. Egy-egy kiválasztott vidéki tájházban háromnapos feladatként a helyi múzeumi alkalmazott, a restaurátor hallgatók és az ELTE néprajz szakos hallgatói közösen végezték az állagmegóvási és a leltározási munkálatokat. A hasznos, egymás munkáját is megértő, segítő, kiegészítő, a kommunikációt előmozdító tevékenységek során éles helyzetben is kipróbálhatták magukat a hallgatók. Számos, viszonylag könnyebben orvosolható, de speciális tudást igénylő problémát (pl. kockázatfelmérés, műtárgyak vizesedő falakon való elhelyezésének megoldása, műtárgyak savmentes dobozokba helyezése) meg tudtak oldani a hallgatók ez alatt a néhány nap alatt, így munkájuk valós környezetben való azonnali hasznosulását is érzékelhették.

Az MNM–ORRK szervezésében – az országban szintén egyedülként – specifikus ismereteket nyújtó, egyéves felnőttképzésben Műtárgyvédelmi asszisztens képzés is folyik, ami tulajdonképpen a restaurátorképzés első lépcsőfokának

⁴⁴ Interjú Várfalvi Andreával, az MKE Iparművészeti Restaurátor Specializációk Textil Specializációjának vezetőjével. Budapest, 2025. 09. 23.

⁴⁵ 2023-tól Tájházak és Szabadtéri Múzeumok Szövetsége név alatt.

is tekinthető, de elvégzése nem kötelező a leendő restaurátoroknak. Ez a 400 órás szakképzés nyitott mindenki előtt, akit érdekel a megelőző műtárgyvédelem, de azoknak is, akik betekintnének ebbe a világba, mielőtt hosszabb távon elkötelezik magukat a restaurátorképzés mellett. Az intenzív egy év alatt elméleti és gyakorlati ismereteket szereznek a hallgatók a tárgyak kezelése, az anyag- és állapotmeghatározás, a konzerválási módszerek, a megelőző műtárgyvédelem, valamint a munka dokumentálása terén.

4.2.2.

Szépművészeti képzés

A szépművészeti képzés⁴⁶ 2023-ban indult el a Képzőművészeti Egyetem gyakorlóiskolájában, a Képző- és Iparművészeti Szakgimnáziumban⁴⁷ (Kisképző). A Hauszmann Alapítvány⁴⁸ támogatásával működő, hazánkban egyedülálló képzés „legfőbb célja az, hogy úgymond a kihalófélben lévő szépművészeti, illetve inkább kézműves, ipari, szépművészeti szakmákat fenntartsa, illetve részben újraélessze” – mondta Szűcs Tibor, a képzés vezetője és egyben a Kisképző igazgatója. Kétéves esti képzés keretében szobrász, festő, fém, üveg, fa és bútór szakon folyik az oktatás, egy évfolyamon 35 fővel. Itt alapvetően nem művészeket, hanem az adott szakokhoz kapcsolódó, szakmájukban jártas mestereket képeznek (mely tulajdonképpen visszautal az iparművészeti képzés kialakulásához). Az innen kikerülő hallgatók történelmi épületek felújításának speciális feladatait tudják ellátni. A már végzett hallgatók kezét sem szeretnék elengedni, mert ezeket a műhelyeket és a munkához szükséges folyamatos fejlődés lehetőségét nem tudják máshol elérni.

„Valójában az iskolának, tehát ennek az iskolának és a Kisképzőnek is az eredeti célja az nem volt más már alapítástól, 1778-tól kezdve, közel 250 éves az iskola. Az eredeti célja pontosan ez volt. Tehát bármilyen módon a vizuális kultúrához kapcsolható szakmákban már az alapítástól az irattárunkban is fellelhetőek ezek a dokumentumok.”⁴⁹ Az egész képzés tehát szervesen kötődik a Kisképző műhelyeihez, gondolatosságához és módszertanához is. Az iskola századelős műhelyeiben és speciális eszközparkjával folyik az oktatás. A szakhoz kapcsolódó elméleti és gyakorlati oktatást az iskola tanárai és meghívott előadók tartják, néhol már a szakma utolsó képviselőit sikerült megszólítaniuk. Az intézmény párját ritkító, 1800-as évekből származó külföldi könyvritkaságokkal is rendelkező szakkönyvtára, irattára, adattára és műlaptára igazi kincsesbánya nemcsak a szépművészeti képzés, hanem az ide járó középiskolai hallgatók, illetve a külsős kutatók számára is.

Bár az oktatás a hagyományos technikákra és mesterségbeli tudásra épít, a legújabb technológiát is felhasználják egyszerűbb munkafolyamatok kiváltására, a hosszas rutinmunka meggyorsítására, a hatékonyság növelésére – például a díszítőfestők esetében a kézi sablonvágás helyett lézeres sablonvágást, a műszaki rajz felnagyítására nyomtatott vagy a kipucolósablonok kézi fűrészelése helyett lézeres kivágást használnak.

⁴⁶ A szépművészeti képzés nem felsőoktatási, hanem posztgraduális képzésként működik.

⁴⁷ A témában Szűcs Tiborral, a Kisképző igazgatójával és egyben a szépművészeti képzés vezetőjével készült interjú. Budapest, 2025. 11. 03.

⁴⁸ <https://www.hauszmannalapitvany.hu/oktatasi> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

⁴⁹ Interjú Szűcs Tiborral. Budapest, 2025. 11. 03.

5. ÖSZTÖNDÍJAK

Nem kapcsolódik szorosan a felsőoktatáshoz, azonban a magyar népművészet kutatását és társadalmi hasznosulását két ösztöndíj-lehetőség segíti. Az egyik a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) hároméves ösztöndíjprogramja, a másik pedig az amerikai-magyar Réka Darida Foundation egyéves ösztöndíja. Célcsoportja min-két programnak a Kárpát-medencében élő magyarság támogatása.

5.1. Magyar Művészeti Akadémia Művészeti Ösztöndíja

Az MMA hároméves művészeti ösztöndíjprogramja⁵⁰ 2018-ban indult, lebonyolítja az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete (MMA MMKI). Évenként 100-100 fő fiatal és középgenerációs pályázó kapja meg az ösztöndíjat kilenc művészi területen „magas színvonalú alkotó- és előadóművészeti, valamint művészetelméleti tevékenység támogatása és anyagi feltételeinek megteremtése”⁵¹ céljából. Feltétele a négyhavi bontásban elfogadott kutatási terv megvalósítása. Kilenc pályázati kategóriából az egyik a népművészet témakörét öleli fel – benne a tárgyi és a szellemi néprajzzal –, aminek keretében évente kb. 8-10 fő kapja meg a lehetőséget. Minden évben sokszoros a túljelentkezés, mivel ilyen típusú és hát-terű ösztöndíj nincsen máshol az országban. Az ösztöndíj havi anyagi támogatása segíti az elmélyült alkotó- és kutatómunkára való koncentrációt, a szakmai meg-újulást, illetve új alkotások létrehozását, továbbá aktívan hozzájárul a szakmai lát-hatóság növeléséhez is.

A már végzett ösztöndíjasokat később is figyelemmel kísérik, és ők még az ösztöndíj végétől számított 5 évig pályázhatnak kutatott témájuk könyvbeli, kiállításbeli, előadóművészeti népszerűsítési programjára. Emellett *Art Residency Program*okat, táborokat, könyvbemutatókat, számos rendezvényt szerveznek a szakmai kapcsolat fenntartása és további kapcsolatok építése céljából egy-egy témakörben akár meghívott külföldi vendégekkel is.

⁵⁰ A következő kategóriákban lehet pályázni: építőművészet, film- és fotóművészet, iparművészet és tervezőmű-vészet, irodalom, képzőművészet, művészetelmélet, népművészet, színházművészet és zeneművészet.

⁵¹ Interjú Csáji Koppány Lászlóval, az MMA-MMKI igazgatójával. Budapest, 2025. 10. 15.

5.2. Darida Réka Emlékdíj Program

A Darida Réka Emlékdíj Program⁵² a Kárpát-medencei magyar kézművesek és iparművészek önálló kutatómunkán alapuló alkotói tevékenységét támogatja egy-éves ösztöndíj segítségével. A New York-i székhelyű Réka Darida Foundation (Tulipán Foundation) „célja, hogy oktatási, művészeti és közösségi programokon keresztül új lehetőségeket teremtsen a tudásátadás területén, támogassa a magyar művé-szeti, különösen a népművészeti és az abban gyökerező kortárs művészeti kezde-ményezéseket, alkotókat és szervezeteket, ezeket bemutassa a szélesebb amerikai közönségnek, valamint programjaival szolgálja az amerikai magyar diaszpórát”. Így tehát tevékenysége a hazai magyar hagyomány őrzésén, illetve annak kortárs kul-túrába való átvitelén túl az amerikai magyarság öntudatának erősítését is szolgálja.

⁵² <https://www.tulipanfoundationnyc.org/en/darida-reka-emlekdij-2025> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

6. KONKLÚZIÓ

A magyar tárgyalgóató népművészet szempontjából a fentiekben négy nagy egységet tekintettem át, ami kötődik a felsőfokú iskolarendszerű képzéshez. Egyik a néprajzi muzeológia – valójában az egyetlen terület –, aminek képzése jelenleg megoldott. A másik két rendkívül fontos terület a pedagógusképzés és a tárgyalgóató népművészet felsőfokú képzésbe való beemelése lenne.

A pedagógusképzés, mint láhattuk, egy rendkívül mostohán kezelt terület. Bár rendelkezésre állnak kidolgozott tematikák, amelyek többféle képzéshez igazodva a gyakorlatban is bizonyítottak évtizedeken keresztül, de a kormányok jóindulatát és jóváhagyását a rendszerváltás óta sem sikerült megnyerni. Ezzel rá vagyunk utalva azokra az óvónőkre, tanítókra és tanárookra, akik szabadidejükben, önköltségen elvégzik a 30-60 órás képzéseket vagy a fent említett szakirányú képzéseket, és elhivatottságból nevelik gyermekeinket. Sajnos ők nincsenek sokan. Az idő rohamosan fog, a gyerekek egyre kevesebb helyen tudnak találkozni élőben a néphagyománnyal.

A tárgyalgóató népművészet főiskolai/egyetemi rangra emelésének kísérlétével kapcsolatban nem találtam semmilyen korábbi információt – csupán a szakmunkás jegyzékbe való felvétel kálváriáját –, pedig a néptánc és népzene sikerén (Zeneművészeti és Táncművészeti Egyetem)⁵³ okulva ez talán nem lenne lehetetlen. Két lehetőség kínálkozik: vagy külön szakként lehetne becsatlakozni egy már meglévő művészeti egyetemhez vagy egy önálló intézményt létrehozni, ahol a képzés figyelembe venné a népművészet sajátosságait a jelen kor kívánalmaihoz igazodva. Jól képzett néprajzosokból, művésztanárokból és szakoktatókból nincs hiány, így a szakmai oktatás részéről ez megoldható lenne. A néprajzi és szakmai ismereteket a gyakorlatban tervezési és látókörbővítési tanegységekkel kellene kiegészíteni. Emellett az üzleti alapok és a prezentációs képzések is fontos helyet foglalhatnak el a tananyagban. Így nagyobb esély lenne arra, hogy a népművészeti gyökerekből több megmarad, és a népművészet presztízse is magasabbá válna, illetve a népművészek, népi kézművesek is meg tudnának élni munkájukból a mai kor igényeihez alkalmazkodva.

Végül fontos kiemelten újra felhívni a figyelmet a fentebb tárgyalgt egységek erős egymásra hatására, mert a felsőfokú háttér és a felsőfokú végzettség hiányában a népi kézművesség nem tud integrálódni sem a közoktatásba, sem a Nemzeti Alaptantervbe, sem hosszú távon a művészképzésbe, így annak mielőbbi kiépítése szükséges a tárgyi népművészet hagyományának fennmaradása szempontjából. Ehhez kapcsolódóan érdemes Györffy István figyelmeztetését meghallanunk és megfogadnunk: „A hagyomány ősi soron, szájról-szájra terjed. [...] Az írásbeliség módot ad arra, hogy hagyományainkat ne csak szájról-szájra, hanem írás által is terjesszük. A lejegyzett hagyomány is átöröklődik az utánunk jövő nemzedékre, de ha az élők emlékezetében nem marad meg, akkor az élettelen hagyomány, melynek már nincs meg az a hatalmas, életkormányozó ereje, mint az élő hagyományoknak vagy szokásoknak.”⁵⁴ Összegezve tehát nem jobb kézműveseket, hanem tudatos alkotókat és értelmezőket kellene a felsőoktatás keretein belül képeznünk.

53 A folklór esetében nem tapasztalható ilyen mértékű különválasztása a népi és nem népi művészeti ágaknak. Mind a Zeneművészeti Egyetem, mind a Táncművészeti Egyetem szerves részét képezik a népzenei és néptáncos hagyományok pedagógus- és művészképzésének egyaránt. Évenként évfolyamok indulnak BA-, MA- és doktori képzés keretében is. <https://lfze.hu/tanszekek>; <https://mte.eu/kepzesek/> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

54 Györffy 1939: 5.

IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Baksa Brigitta

2015 *Néprajz az iskolában. A néprajzi ismertek tanításának múltja és jelene.* Budapest. Magyar Néprajzi Társaság. /Néprajzi Értekezések 4./

Borbás Katalin

2024 A népművészeti nevelés intézményesülése és változásainak jelenkori vonatkozásai Magyarországon a Felsőfokú Népi Játék és Kismesterség Szakoktató Képző történetének bemutatásával. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar. Neveléstudomány Mesterképzés.

2025 A magyarországi népművészeti oktatás alakulása a Nomád nemzedéktől az ezredfordulóig. In: Józsa Krisztián – Habók Anita (szerk.): *XXV. Országos Neveléstudományi Konferencia. Neveléstudomány tegnap és ma – A jövő kihívásai. Program, előadás-összefoglalók.* Szeged: MTA Pedagógiai Tudományos Bizottsága – SZTE Neveléstudományi Intézet. 301. https://edu.u-szeged.hu/onk2025/download/ONK2025_absztraktkotet.pdf (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

Bujtor Zsófia

2025 *Újdonság a hazai néprajzi képzések palettáján* – Interjú a Néprajzi Múzeummal közös specializációnkról. ELTE Néprajz Blog. 2025. 01. 27. <https://elteneprajz.blog/2025/01/27/neprajzi-muzeum-specializacio/> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 28.)

Cseri Miklós – Nagyné Batári Zsuzsanna

2023 A szabadtéri muzeológia oktatásának története Magyarországon. Kézirat.

Ernyey Gyula

1998 *Tárgyvilágunk 1896–1996. Iparművészet-történeti és -elméleti vázlatok.* Budapest–Pécs. Dialóg Campus Kiadó.

2011 *Design. Tervezéselmélet és termékformálás 1750–2010.* Budapest. Ráday Könyvesház.

Fittler Kamill

1897 Az iparművészeti iskola. *Magyar Iparművészet* 1(2): 49–56.

Gaul Emil

2000 A kézimunka-oktatás meghonosodása az elemi népiskolában. *Iskolakultúra* 10(5): 72–79.

Györffy István

1939 *Néphagyomány és a nemzeti művelődés.* Budapest. Egyetemi Néprajzi Intézet.

Hamvai Kinga

2016 A díszítésen túl – Interjú Harmati Hedviggel a Future Traditions ötletgazdájával. <https://designisso.com/2016/04/27/a-diszitesen-tul-interju-harmati-hedviggel-a-future-traditions-otletgazdajaval/> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 29.)

Harmati Hedvig (szerk.)

2016 *Future Traditions – Project Book.* Budapest. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem.

Keleti Gusztáv

1887 *A Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Jelen Szervezete és Programja. Értesítő gyanánt közli Keleti Gusztáv igazgató.* Budapest. Az Athenaeum R. Társ. Könyvnyomdája. /Az Iparművészeti Iskola értesítőjének 1. évfolyama./

Lechner Ödön

1906 Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz. *Művészet* 5(1): 1–18.

Lovas Ilona

2014 A Nyugat-Magyarországi Egyetem bemutatása. In: Simon Károly (szerk.): *A hazai iparművészet és tervezőművészet helyzete és jövője.* Konferencia. 2013. április 27–28. Budapest. Magyar Művészeti Akadémia. 144–148.

Lundberg-Nyelom, Ellen

1909 A svéd házislőjd és textilművészetről. *Magyar Iparművészet* 12(2): 187–201.

Márton László Attila

2018–2021 A magyar iparművészet időszerű kérdései. MMA Művészeti Ösztöndíj Program 2018–2021. <https://kutas.emela.hu/> (Utolsó megtekintés: 2025. 11. 28.)

n. n.

1911 Jelentés az 1910-1911-iki iskolai évről. 1911. 8. In: Czakó Elemér (szerk.): *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola 1910-11 évi értesítője.* 5–12.

Pallos Zsuzsanna

2021 Morandini-Harrach Ágnes: *A svéd szlőjd misztikus útja Magyarországra*. (összefoglaló) https://www.opkm.hu/?lap=dok/dok&dok_id=591 (Utolsó megtekintés: 2025. 12. 12.) (Eredeti cikk: Agnes Morandini-Harrach: Svenska slöjdens mystiska väg till Ungern, *Sverigekontakt* 2021(1): 17–19.)

Slézia Gabriella

2008 A Budapesti Művelődési Központ. In: Slézia Gabriella (szerk.): *A művelődé házai Budapesten 5. Módszertani füzetek – különszám*. Budapest. Budapesti Művelődési Központ. 2008. 7–147.

Sümegi György

2020 *Lechner Ödön írásai*. Budapest. Corvina Kiadó.

Vadas József

2014 *A magyar iparművészet története. A századfordulótól az ezredfordulóig*. Budapest. Corvina Kiadó.

Viski Károly

1934 Díszítőművészet. In: Györfy István – Viski Károly: *A magyarság tárgyi néprajza 2. Gazdálkodás, díszítőművészet, a hagyomány tárgyai*. Budapest. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 274–396.

Zalavári József

2008 *A forma tervezése. Designökonómia*. Budapest. Scolar Kiadó.